

**OILADA BOLALARNING IJTIMOIIY-EMOSIONAL RIVOJLANISHIDA
OTA-ONANING IJTIMOIIY ROLINI BAHOLASH****Nurmatova Muxayyo Abdumalikovna**

Angren shahar 40-maktab amaliyotchi psixologi

E-mail :durdona2906@gmail.com

+99895-008-14-41

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy muhitda ota-onaning ijtimoiy roli va uning bolalarning ijtimoiy va emosional rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Avvalo, ota-onaning ota-va nazoratchi, tarbiyaviy, modellashtiruvchi va hissiy qo'llab-quvvatlovchi rollari nazariy jihatdan ko'rib chiqiladi. Keyin turli empirik tadqiqotlar misollarida ota-onaning interaktivligi, mehribonligi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va intizomiy uslublarining bolalarning hissiyotlarni tartibga solish, empatiya, ijtimoiy ko'nikmalar va ichki nazorat (self-regulation) jihatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqola xulosasida ota-onaning ijtimoiy rolini optimallashtirish bo'yicha tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-emosional rivojlanish, ota-ona roli, emosional kompetensiya, bolalar, oilaviy muhit

Аннотация: В данной статье анализируется социальная роль родителей в семейной среде и её влияние на социальное и эмоциональное развитие детей. В первую очередь теоретически рассматриваются роли родителей как опекунов и контролёров, воспитателей, ролевых моделей и эмоциональных поддерживающих. Далее на примерах различных эмпирических исследований изучается влияние родительской интерактивности, заботливости, социальной поддержки и дисциплинарных стилей на развитие у детей навыков эмоциональной регуляции, эмпатии, социальных умений и внутреннего самоконтроля (self-regulation). В заключении статьи предлагаются рекомендации по оптимизации социальной роли родителей.

Ключевые слова: социально-эмоциональное развитие, роль родителей, эмоциональная компетентность, дети, семейная среда

Annotation: This article analyzes the social role of parents within the family environment and its impact on children's social and emotional development. Firstly, the roles of parents as guardians and supervisors, educators, role models, and emotional supporters are considered from a theoretical perspective. Then, based on examples from various empirical studies, the effects of parental interactivity, warmth, social support, and disciplinary styles on children's emotion regulation, empathy, social skills, and self-regulation are examined. In the conclusion, recommendations are proposed for optimizing the social role of parents.

Keywords: socio-emotional development, parental role, emotional competence, children, family environment

Kirish

Ijtimoiy va emosional rivojlanish (social-emotional development) — bu bolada hissiy holatni anglash, o‘z hissiyotlarini boshqarish, boshqa insonlarning hissiyotlarini tushunish, ijtimoiy munosabatlar qurish va konfliktlarni hal qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Ushbu rivojlanish bolaga maktab, do‘stlar bilan munosabatlar, jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Oilaviy muhit, xususan ota-onaning xatti-harakatlari, bolalarga munosabati va tarbiyaviy uslublari, bolalarning psixologik sog‘lomligi va ijtimoiy-emosional funksiyalarga sezilarli ta‘sir qiladi [1], [2]. Ota-onaning ijtimoiy rolini tahlil qilish orqali biz oilada bolaning hissiy va ijtimoiy jihatdan sog‘lom shakllanishini ta‘minlash uchun qanday strategiyalar qo‘llash mumkinligini aniqlashga harakat qilamiz.

Maqolaning maqsadi — ota-onaning ijtimoiy rolini, uning turlari va ta‘sir mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, empirik tadqiqotlardan uslubiy jihatdan dalillar keltirish orqali xulosa va takliflar keltirish.

Tahlil va muhokama

Oilada ota-onaning ijtimoiy roli va uning bolalarning ijtimoiy-emosional rivojlanishiga ta‘siri bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar so‘nggi yillarda sezilarli darajada kengaymoqda. Quyida nazariy yondashuvlar, empirik natijalar va ularning tahlili keltiriladi.

Ota-onaning tarbiyaviy uslublari va ularning ta‘siri

Baumrind (1966) tomonidan ishlab chiqilgan ota-ona uslublari nazariyasi hozirgacha ijtimoiy-emosional rivojlanishni tushunishda asosiy yo‘nalishlardan biridir. Demokratik, autoritar va befarq uslublar farqlanadi [1].

- **Demokratik uslub** — ijobiy muloqot, hissiy qo‘llab-quvvatlash va intizom o‘rtasida muvozanatni ta‘minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ushbu uslub bolalarda yuqori darajadagi ijtimoiy kompetensiya, empatiya va o‘zini-o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [2].

- **Autoritar uslub** — qat‘iy qoidalar va nazoratga asoslangan bo‘lib, ko‘pincha hissiy qo‘llab-quvvatlash yetishmasligi bilan kechadi. Bu uslub bolalarda ijtimoiy tashvish, past o‘zini qadrlash va salbiy xulq-atvor bilan bog‘liq [3].

- **Liberal yoki ruxsat beruvchi uslub** esa nazoratning yetishmasligi bilan tavsiflanadi, bu esa o‘zini tuta bilmaslik va ijtimoiy me‘yorlarga amal qilmaslik xavfini oshiradi [4].

Hissiy qo‘llab-quvvatlash va meta-emotsional yondashuv

Gottman va hamkorlar (1997) ota-onaning “meta-emotsional falsafasi”ni ishlab chiqqan. Unga ko‘ra, ota-onaning o‘z hissiyotlariga va bolaning hissiyotlariga munosabati bolaning emotsional regulyatsiyasi va ijtimoiy moslashuvini belgilaydi [5]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, hissiyotlarni tan oladigan va ularni boshqarishga yordam beradigan ota-onalarning bolalari yuqori darajadagi stressga chidamlilik, empatiya va ijtimoiy faollikka ega bo‘ladi.

Oilaviy resurslar va iqtisodiy omillar

UNICEF (2021) hisobotiga ko‘ra, iqtisodiy qiyinchiliklar ota-onaning hissiy qo‘llab-quvvatlash qobiliyatiga salbiy ta‘sir qiladi. Past daromadli oilalarda stress va ruhiy bosim ko‘proq bo‘lib, bu bolalarning ijtimoiy-emosional rivojlanishiga xavf tug‘diradi [6].

Maktab va jamiyat bilan integratsiya

Martinez-Yarza va hamkasblarining (2024) tadqiqotida ota-onalarning maktab faoliyatida faol ishtiroki bolalarning ijtimoiy-emosional rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilashi aniqlangan [7].

Jadval 1. Ota-ona uslublarining ijtimoiy-emosional rivojlanishga ta‘siri

Ota-ona uslubi	Asosiy xususiyatlari	Bolaga ta‘siri (ijtimoiy-emosional)	Manba
Demokratik	Qoidalar qo‘llab-quvvatlovchi	+ Yuqori empatiya, ijtimoiy kompetensiya	[2]
Autoritar	Qat‘iy qoidalar, hissiy sovuqlik	Past o‘zini qadrlash, ijtimoiy tashvish	[3]
Liberal	Nazorat yetishmasligi	O‘zini boshqara olmaslik, muammoli xulq	[4]

Jadval 2. Ota-onaning qo‘llab-quvvatlash darajasi va bolaning rivojlanishi

Qo‘llab-quvvatlash darajasi	Bolaning xususiyatlari	Manba
Yuqori	Stressga chidamlilik, ijtimoiy faollik, empatiya	[5], [7]
O‘rta	O‘rtacha ijtimoiy ko‘nikmalar, barqaror rivojlanish	[6]
Past	Bezovtalik, tashvish, ijtimoiy ajralish	[6]

Temperament va ota-ona munosabatlari

Kochanska va boshqalar (2001) tadqiqotida bolaning temperamentiga moslashgan ota-ona xatti-harakatlari bolaning o‘zini tuta bilish (self-regulation) ko‘nikmalarini kuchaytirishi aniqlangan [8]. Bu shuni ko‘rsatadiki, har bir bolaning

individual ehtiyojlari inobatga olinganda ijtimoiy-emosional rivojlanish yanada samarali bo'ladi.

Muhokama

Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, ota-onaning ijtimoiy roli bolalarning ijtimoiy-emosional rivojlanishida markaziy ahamiyatga ega. Ota-onaning demokratik va qo'llab-quvvatlovchi uslublari bolalarda ijobiy natijalarni ta'minlasa, qat'iy va befarq uslublari salbiy oqibatlariga olib keladi. Bundan tashqari, iqtisodiy sharoit, oilaviy stress va maktab bilan hamkorlik kabi omillar ota-onaning roli bilan birgalikda kompleks ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Oilada bolalarning ijtimoiy-emosional rivojlanishida ota-onaning ijtimoiy roli juda muhim. Ota-onaning tarbiyaviy, modellashtiruvchi, qo'llab-quvvatlovchi va nazoratchi rollari bolalarning hissiyotlari bilan ishlash, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va ichki nazoratni rivojlantirishda muhim ta'sir ko'rsatadi. Empirik tadqiqotlar ota-onaning ijobiy qo'llab-quvvatlovchi uslubi, bolalar bilan interaktiv muloqoti, maktab va jamiyat bilan hamkorligi, shuningdek, ota-onaning hissiy regulatsiya salohiyati kabi omillar ijtimoiy-emosional rivojlanishni mustahkamlashi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Shuning uchun, ilmiy nazariyalar va empirik dalillarga tayangan holda quyidagi tavsiyalar ilgari surilishi mumkin:

1. Ota-onalar uchun hissiy kompetensiya va tarbiyaviy uslublari bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish
2. Maktab va psixologik xizmatlar bilan birgalikda ota-onani qo'llab-quvvatlash samarali mexanizmlarini ishlab chiqish
3. Ota-onalarga bolalar bilan muloqot, hissiy dialog va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanmalar berish
4. Oilaning ijtimoiy resurslardan foydalanish (ruhiy salomatlik markazlari, ota-onalar guruhi, maslahat) imkoniyatlarini kengaytirish
5. Kultura va mahalliy kontekstga moslashtirilgan tarbiyaviy modellarni ishlab chiqish

Ushbu maqola jurnalda chop etilish uchun tahrir qilinishi, misollar bilan boyitilishi va mahalliy (O'zbekiston, Markaziy Osiyo) kontekstiga mos tadqiqotlardan foydalanilishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar

Quyida ushbu maqolada keltirilgan va mavzu bo'yicha muhim bo'lgan 10 ta asarlarning namunaviy ro'yxati (nashr yili va olingan betlar) keltiriladi:

1. Zhu, X., et al. "Parental influence on child social and emotional functioning." *PMC* (2024). — betlar: 1–12 (maqola to'liq) [1]

2. Frosch, C. A., et al. "Parenting and Child Development: A Relational Health Perspective." (2019). — betlar: 115–135 [2]
3. The Role of Parents in Improving the Social Emotional Development of Early Childhood: A Systematic Literature Review. Tuti Istianti et al. (2025). — betlar: 1074–1088 [3]
4. A. Okorn et al. "The Importance of Mothers' and Fathers' Positive Parenting." (2022). — betlar: 45–60 [4]
5. Wang, S., et al. "Supportive parenting and social and behavioral development." (2021). — betlar: 103-118 [5]
6. Martinez-Yarza, N., et al. "The impact of family involvement on students' social-emotional development." (2024). — betlar: 250–270 [6]
7. Siregar, K. Z. S., Sit, M. "The Role of Parents in Early Childhood Social Emotional Development." (2024). — betlar: 143–150 [7]
8. Gouin, K. S. "The Role of Temperament and Parent Socialization." (ssrn). — betlar: 2–20 [8]
9. Kochanska, G., et al. "The development of self-regulation in the first four years of life." *Child Development* (2001). — betlar: 1091–1111 [9]
10. Saarni, C. *The Development of Emotional Competence*. (1999). — betlar: 20–45 [10]